

Ольга РУДНИЦЬКА,
учитель
НВК «Гімназія № 14»
м. Луцька

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА 1920–1939 рр.

11 клас

Тема. Вступ. Складні суспільно-історичні умови розвитку української літератури ХХ століття, основні стильові напрями (модернізм, соцреалізм, постмодернізм). Українська література ХХ століття як новий етап в історії національної культури. Актуалізація проблем: митець і влада, свобода творчості. Стильове розмаїття мистецтва 1920-х років. Поняття «розстріляне відродження», домінування соцреалістичної естетики в 1930-ті роки.

Мета: розкрити основні тенденції розвитку української літератури 20–30-х років ХХ ст.; допомогти зрозуміти причини трагедії талановитих митців у тоталітарній державі; удосконалити вміння користуватися довідковими виданнями і словниками, аргументовано доводити власну думку; розвивати інтерес до літератури цього періоду, бажання більше дізнатися про долю та творчість представників «розстріляного відродження».

Учні повинні знати: історичні та суспільні умови розвитку літератури в ХХ ст., основні напрями, стильове розмаїття мистецтва 1920-х років; імена і твори письменників 20–30-х років ХХ ст.; основні літературні організації, угруповання 1920-х років; зміст поняття «розстріляне відродження».

Учні повинні вміти: користуватися довідковими виданнями і словниками; розповідати про масові репресії письменників у 1930-ті роки, втручання влади в мистецький процес; тлумачити поняття «розстріляне відродження»; зіставляти вивчений раніше і новий матеріал.

ТЛ: «розстріляне відродження».

Перебіг уроку

Після традиційного привітання з новим навчальним роком учитель окреслить коло проблем, які будуть предметом аналізу на уроках протягом семестру. Можна поцікавитися, що саме очікують учні від уроків літератури в останній рік їхнього навчання у школі. Доречним буде коротке емоційне слово про роль літератури в житті конкретної людини та всієї нації. Основний матеріал учитель подасть у формі лекції, проте постійно залучатиме до співпраці одинадцятикласників. Результатом учнівської діяльності на уроці стануть складені ними тези.

Пригадаємо імена і твори письменників ХХ століття, що вивчалися в 10-му класі.

Акродиктанти.

1. Рядки:

Та прийде час, і ти огнистим видом
Засяєш у народів вольних колі

взяті з твору...

2. Автор поетичної збірки «З журбою радість обнялась».

3. Друга поетична збірка Лесі Українки.

4. Василь Стефаник – найяскравіший представник українського (*вказати течію модернізму*)...

5. Жанр твору В.Винниченка «Сонячна машина».

6. Лаконізм, несподівана розв'язка, внутрішній сюжет, образність мови – жанрові особливості...

7. Твір М.Коцюбинського, назва якого перекладається як «пауза», «перепочинок».

8. Повість О.Кобилянської, в якій порушується біблійна проблема братовбивства.

9. Донька Мартина Борулі з однойменної трагікомедії І.Карпенка-Карого.

Відповіді: 1. «Мойсей». 2. Олесь. 3. «Думи і мрії». 4. Експресіонізм. 5. Роман. 6. Новела. 7. «Intermezzo». 8. «Земля». 9. Марися.

Ключове слово, утворене з перших літер, – *модернізм*.

[?] Що таке модернізм? Назвіть течії модернізму та представників кожної з них.

Бесіда

- Кому з письменників, творчість яких вивчали в 10-му класі, довелося жити в Україні після жовтневого перевороту 1917 року? Як вони сприйняли радянську владу?

- Як продемонстрували своє неприйняття нової ідеології В.Винниченко, Олександр Олесь, М.Вороний?

- Назвіть письменників, які стали жертвами політичних репресій.

- Що вам відомо з уроків історії про політичне і культурне життя України в 20-ті роки ХХ століття? Що знаєте про українізацію?

- Чому 30-ті роки ввійшли в історію України як трагічні й криваві? Що вам відомо про сталінські репресії?

- Поясніть, як ви розумієте поняття «свобода творчості». Чи може митець вільно творити, коли йому диктують, *як і що* писати?

Учитель доповнюватиме відповіді, за потреби можна використати матеріал підручника, словників. Потім розповідь про літературне життя України 20-х років ХХ ст.

Своє неприйняття більшовицької революції частина письменників засвідчила еміграцією з країни. Проте більшість митців повірили красивим лозунгам, пов'язуючи з соціалістичною революцією перспективу національного відродження України. Утвердженню цієї віри сприяла політика українізації. У 1923 році були опубліковані офіційні документи української влади, в яких ішлося про потребу розвитку української мови, переведення урядових та адміністративних органів на українську мову, відкриття українських шкіл, закладів культури. Статистика подає позитивні моменти українізації: до 1933 року початкові школи були українізовані на 88 відсотків, преса – на 89, книгодрукування – на 83.

Проте політика українізації зводилася до того, щоб задовольнити елементарні національні потреби українського народу під контролем партії і в бажаних межах та формах. Серед найбільших мінусів українізації – непослідовність, зволікання, сприйняття її як політичну акцію.

Попри вади українізації 20-ті роки стали своєрідним ренесансом національної літератури. Це чи не найбільш яскравий, бурхливий і водночас надто короткий період її розвитку. Істотною рисою літератури 1920-х років є співіснування різноманітних літературних угруповань, багатство стилів, жанрів усередині їх. У письменників ще є можливість сповідувати найприйнятніші для них творчі принципи. Кожен із них письменницьку організацію обирає, виходячи з її програми.

Найбільш відомими у 20-ті роки були об'єднання «Плуг» і «Гарт». «Плужани», як можна вже здогадатися з назви, працювали для селянства, брали сюжети й теми з сільського життя, шукали відповідні мистецькі форми для втілення цих сюжетів. Ініціативна група «Плугу» – С.Пилипенко, І.Сенченко, А.Панів. Сюди належали також А.Головко, Г.Епік, О.Копиленко, П.Панч.

«Гарт» (організатор В.Еллан-Блакитний) об'єднував найвідоміших пролетарських письменників, до яких належали І.Микитенко, П.Тичина, В.Сосюра, І.Кулик.

«Плуг» випускав тижневик «Плужанин», потім щомісячний журнал «Плуг». «Гарт» також мав свій літературно-художній орган з однойменною назвою.

Згодом «Гарт» розпався через ідеологічні суперечності, через деякий час реорганізувався у ВАПЛІТЕ (Вільна академія пролетарської літератури), засновником якої був М.Хвильовий, першим президентом – М.Яловий, а також у ВУСПП (Всеукраїнську спілку пролетарських письменників). На чолі ВУСППу стали «три Івани» – Микитенко, Ле, Кулик.

У 1924 році В.Підмогильний створює літературну групу «Ланка», куди ввійшли Є.Плужник, Г.Косинка, Т.Осьмачка, Б.Антоненко-Давидович. Пізніше «Ланка» була реорганізована у МАРС (Майстерня революційного слова). Представники «Ланки» – МАРСу продовжували найкращі традиції класичної літератури, керувалися справжніми духовними цінностями на противагу проле-

тарській літературі (політизованому мистецтву), яку творили письменники з «Гарту» і «Плугу». Митців «Ланки» називали «попутниками», які нібито йдуть поруч із будівниками нового життя, проте не беруть у ньому активної участі. Тому саме серед представників цієї організації найбільше тих, хто згодом зазнав політичних репресій.

Серед неформальних об'єднань виділяється товариство вільних поетів-інтелектуалів – неокласики (1918–1928), які у своїй творчості орієнтувалися на зразки класичної, зокрема античної, літератури. Лідером неокласиків став М.Зеров, його однодумцями були талановиті поети М.Рильський, П.Филипович, М.Драй-Хмара, О.Бургардт. Неокласики мали друкований орган – журналі «Шлях» та «Книгар».

Щоб учні мали уявлення про розмаїття напрямів і методів літератури 20-х років, а також про інші угруповання, узагальнимо матеріал у таблицях.

Течії модернізму й авангардизму	Письменники, у творах яких виявляються ознаки стилю
Неореалізм	Г.Косинка, В.Підмогильний, Є.Плужник, Б.Антоненко-Давидович
Символізм	П.Тичина, П.Филипович, Я.Савченко
Імпресіонізм	М.Хвильовий, Г.Косинка, М.Рильський, П.Тичина, В.Чумак
Експресіонізм	М.Куліш, О.Турянський, М.Хвильовий
Екзистенціалізм (предмет філософії – людина, яка розглядається ідеалістично)	В.Підмогильний, Є.Плужник
Абстракціонізм (абсолютизація самовираження митця засобами звуків)	М.Семенко, Гео Шкурупій

Назва угруповання	Коли і де засноване	Представники
«Фламінго», футуристична група	1918 р., Київ	М.Семенко, О.Слісаренко, М.Терещенко, В.Ярошенко
«Аспанфунт» (Асоціація панфутуристів)	1921–1924 рр., на базі «Фламінго», Київ	М.Семенко, О.Слісаренко, Гео Шкурупій, Ю.Шпол, М.Бажан
АСПИС (Асоціація письменників)	1923–1924 рр., Київ	М.Зеров, М.Рильський, П.Филипович, В.Підмогильний, Г.Косинка
«Молодняк» (Спілка комсомольських письменників)	1927–1932 рр., Харків	П.Усенко, О.Корнійчук, А.Малишко

Однак повнокровному розвитку мистецтва перешкоджала більшовицька ідеологія. Компартія вела невинний наступ на високохудожнє національне мистецтво. Естетична цінність художнього твору не бралася до уваги, основним критерієм ставала ідеологічна «правильність». Масовість у літературі призвела до появи цілої низки маловартісних у художньому сенсі творів, у яких письменники оспівували працю робітників і селян, показували героїку нового життя. З метою посилення контролю над літературою було ліквідовано всі творчі об'єднання. У 1934 році створено Спілку письменників Радянської України. Єдиним творчим методом проголосили соціалістичний реалізм. Суть «найпередовішого» художнього методу полягала в соціалістично усвідомленому, правдивому зображенні дійсності в її революційному розвитку. Основна мета творів соцреалізму – виховання нової людини, яка гармонійно поєднує в собі ідейне багатство, душевну красу і фізичну досконалість, активно бореться за побудову комуністичного суспільства. Усі, хто сповідував інші художні та моральні цінності, потрапляли під пильний контроль відповідних органів. Згодом Москва вдалася до репресій – несанкціонованих арештів, розправ, переслідувань. Тому літературно-мистецький рух 20-х – початку 30-х років називають «розстріляним відродженням». *(Учні пояснять, як розуміють це поняття.)*

Про масштаби репресій свідчить хоча б такий документ. 20 грудня 1954 року представники Об'єднання українських письменників «Слово» у Нью-Йорку надіслали на адресу Другого всеукраїнського з'їзду письменників телеграму. Там були такі рядки: «1930 року друкувалися 259 письменників. Після 1938 з них друкувалися тільки 36... Де і чому зникли з української літератури 223 письменники?»

Проте число 223 далеко не повне. За приблизними підрахунками в часи сталінізму близько 500 українських письменників репресовано й замордовано на Соловках чи Колимі.

Робота у групах. Опрацювати інформацію про окремих представників «розстріляного відродження», використовуючи такі джерела:

✓ Атом серця: Укр. поезія першої половини ХХ ст. / упорядкув., передм., прим. Ю.І.Ковалева. – К.: Веселка, 1992.

✓ Жулинський М. Слово і доля: [навч. посіб.] / М.Жулинський. – К.: АСК, 2002.

✓ Розстріляне відродження: Антологія 1917–1933: Поезія – проза – драма – есеї / упорядкув., передм., післям. Ю.Лавріненка. – К.: Смолоскип, 2002.

Якщо з певних причин немає можливості організувати самостійну роботу, про окремих талановитих представників «розстріляного відродження», з творчістю яких учні не будуть ознайомлюватися докладно, стисло розповідь учитель.

○ Дмитро Фальківський (справжнє прізвище Левчук). Народився в селянській родині на території сучасної Білорусі. У пошуках кращої долі змушений був пра-

цювати в ЧК. Проте наважився заперечити поширену в 20-ті роки думку, що масові жертви виправдовуються ідеєю; не хотів, щоб ідеали революції здобувалися кров'ю. Про свої внутрішні терзання написав у поезіях, що вражають глибиною прозріння ліричного героя, який побачив безглуздість жертв і назавжди лишився з комплексом провини. Фальківський не вніс у поезію нових засобів, зате збагатив її щирістю висловлених почуттів («Зійшлись обоє на багнетах», «Час колесами чавунними»). Стала народною пісня на слова Фальківського «Очерет мені був за колиску». Твір свого часу набув надзвичайної популярності у вояків УПА.

○ Гео Шкурूपій був найпершим помічником М.Семенка, тому писав теоретичні статті про футуризм, брав участь у літературних дискусіях. У його першій збірці «Психотези» переважала урбаністична модерністська лірика. Поет використовував верлібр, не визнавав розділових знаків, добирав несподівані рими. Згодом відходить від футуризму, у його творчості стають помітними риси неоромантизму. У збірках «Жарини слів», «Для друзів» особливо цікавою є мариністична лірика. Шкурूपій більше відомий як прозаїк, автор гостросюжетних оповідань на теми революційних подій 1917–1920 років. У 1934 році письменника арештовано, в листопаді 1937 – розстріляно на Соловках.

○ М.Драй-Хмара – один із неокласиків, учений і філолог, професор мови і літератури. Саме Драй-Хмара у сонеті «Лебеді» назвав неокласиків «п'ятірним гроном». Його поезія вражає образами-символами, багатством мови, в якій гармонійно поєдналися архаїзми й сміливі авторські новотвори. Крім цього, у доробку Драй-Хмари низка поетичних перекладів із французької, чеської та білоруської мов. Щоб учні переконалися в багатстві й розмаїтті лірики, прочитаємо вірші «Мати» і «Шехеразада».

○ Дмитро Загул – відомий перекладач, який здійснив переклади «Фауста» Гете, «Пісні пісень» Гайне, балад Шиллера. Його літературними вчителями були Олександр Олесь та молодомузівець О.Луцький. Поет-філософ прагнув збагнути трагізм людського буття. За манерою письма – символіст. Загул увійшов в українську поезію як митець європейського типу. Репресований у 1933 році, у 1944 загинув на Колимі. Основні збірки – «Мережки», «Наш день», «На грані».

Підсумок уроку. Учні читають складені тези.

Асоціативний диктант. Усно розкрити зміст понять, про які йшлося протягом уроку.

Українізація, український ренесанс, «Плуг», «Гарт», МАРС, ВАПЛІТЕ, неокласики, соціалістичний реалізм, «розстріляне відродження», 1934 рік, Соловки.

Домашнє завдання. Загальне. Опрацювати відповідний матеріал підручника. І н д и в і д у а л ь н е. Підготувати повідомлення про цікаві факти з життя П.Тичини, зокрема про його дитинство, юність, вихід першої збірки (на основі біографічних творів С.Тельнюка). З а б а ж а н н я м. Підготувати виразне читання віршів П.Тичини та інших поетів тієї доби *(на свій вибір)*.